

OLD ANNALS CONCERNING THE HISTORY OF WALLACHIA
AT THE BEGINNING OF THE 18th CENTURY

(Abstract)

The inedited manuscript text, written in the year 1701, presents, under the form of a list of princes, the history of Wallachia from its foundation to Constantin Brâncoveanu's days. Discovered in a volume printed by Antim Ivireanul at Snagov, in the year 1700, which contains two lay books with moral content, tied together, *Învățăture creștinești* and *Floarea darurilor*, the manuscript draws attention by the fact that it mentions some moral and physical characteristics by which the rulers were known in the epoch, yet, which are not found, at least explicitly formulated, in any other chronicles of the time.

Cuvinte-cheie: anale, domnitorii Țării Românești, Sterie căpitanul (capucehaie).

Keywords: annals, Wallachian princes, captain Sterie (Wallachian diplomat sent to the Ottoman Empire).

*Institutul de Lingvistică „Iorgu-Iordan – Al. Rosetti”,
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*

Emanuela Timotin

CONSIDERAȚII DESPRE LEXICUL TIPĂRITURII
PÂNEA PRUNCILOR ȘI NEÎMPLINIRILE UNEI EDIȚII RECENTE

Catehismul catolic intitulat *Pânea pruncilor sau învățătura credinții creștinești, strânsă în mică sumă* este, în multe privințe, un text important al literaturii române vechi. Publicat la Alba Iulia în 1702, este prima lucrare de învățătură religioasă apărută după Unirea cu Biserica Romei¹; este, în același timp, ultima tipăritură apărută în officina bălgrădeană² și, pe de altă parte, o scriere extrem de interesantă din punct de vedere lexical³, realizată sau cel puțin revizuită de preotul Duma Ianăș

¹ Pentru o analiză asupra locului catehismului în discursul oficial promovat de Biserica Română Unită la începutul secolului al XVIII-lea, vezi Simona Floruțau, *Aspecte ale mesajului catehetic la începutul secolului XVIII. Pânea [sic!] pruncilor (Bălgrad, 1702)*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «Gheorghe Șincai»”, II, 1999, p. 80–91.

² Pentru activitatea acestui centru tipografic, vezi sinteza lui Eugen Pavel, *Carte și tipar la Bălgrad (1567–1702)*, Cluj-Napoca, Clusium, 2001.

³ Ioan Papiu, proprietar al unui exemplar al tipăriturii, nota „curiositatea unor cuvinte”, considerând că aceasta reprezenta principala calitate a scrierii; vezi I. Mușea, *Pânea pruncilor (Bălgrad – 1702). Din istoria unei cărți românești*, în *Omagiu profesorului Ioan Lupaș*, București, Imprimeria Națională, 1941, p. 620.

din satul Borbanți (Bărbant, Alba)⁴. Ca urmare, interesul cercetătorilor pentru tipăritura bălgrădeană este legitim, iar ediția recentă (PPr), realizată de Florina Ilis, ar fi trebuit să consfințească aceste preocupări.

Ne propunem să facem aici câteva precizări cu privire la lexicul *Pânii pruncilor*, bazându-ne pe rezultatele recente ale filologiei și lexicografiei românești. Considerăm că analiza noastră este utilă, dat fiind că studiul lexical de numai șase paragrafe, pe care Florina Ilis l-a realizat în ediția consacrată tipăriturii bălgrădene, este insuficient (p. CIX–CX), uneori extrem de general⁵, alteori eronat⁶. În plus, ediția nu beneficiază de un glosar care să explice termenii regionali sau specifici epocii.

În ceea ce privește lexicul *Pânii pruncilor*, s-a atras atenția de la bun început asupra numărului mare de maghiarisme din textul românesc⁷, explicabile prin originalul tipăriturii, prin originea traducătorului și prin educația acestuia. În anii '40 ai secolului trecut, Ștefan Pașca a întocmit chiar un inventar al maghiarismelor din *Pânea pruncilor*, avându-le însă în vedere numai pe acelea pentru care dicționarele existente în epocă dădeau atestări mai recente sau care aveau o formă sau un sens deosebit față de cele deja atestate⁸. Unii termeni care, în opinia sa, își găseau prima atestare în *Pânea pruncilor*, erau însă, așa cum arată lucrările lexicografice contemporane, de mult utilizate în româna literară din epoca veche. Este cazul unor cuvinte precum *adău* (84^v) „impozit” (1650, ap. DELR, s.v.); *aldaș* (56^v) „binecuvântare” (1660, ap. DELR, s.v. *aldui*); *aldui* „binecuvânta” (71^v, 76^v) (1560, ap. DELR, s.v.); *băsău* (30^f, 86^f) „dușmănie, batjocură” (1500, ap. DELR, s.v.); *birău* (1434, ap. DELR, s.v.) „primar”; *boboană* (68^f) „farmec(e)” (1612, ap. DELR, s.v.); *chischineu* (21^f, 69^v) „năframă” (1640, ap. Tiktin², s.v.); *iosag* (84^f) „avuție” (1593, ap. Tiktin², s.v.); *mirui* (127^f) „a obține” (Coresi, *Molitvenic*, ap. DLR, s.v.); *mirușag* (*mirușug*) (93, 119^v) „câștig” (1690, ap. DLR, s.v. *mirișug*); *proicator* (84^v, 86^f, 113^f) „avocat” (1648, *Noul Testament*, ap. MDA, s.v.; AC, v. 3597); *suclui* (89^f) „a (se) obișnui” (PO, ap. MDA, s.v.); *surzui* (5^f, 95^f, 98^v) „a agonisi” (*Lexicon Marsiglianum*, ap. DLR, s.v.); *vig* (24^f, 31^v, 68^v, 71^v) „sfârșit” (AC, v. 4988, ap. DLRLV, s.v.). Există și alte cuvinte împrumutate din maghiară,

⁴ Deși în titlul cărții se notează că „s-au întorsu în limba românească de Duma Ianăș de la Borbanți”, Ion Gheție, pe baza particularităților lingvistice ale *Pânii pruncilor*, a sugerat că popa Duma nu a făcut decât să revadă o versiune bănățeană a catehismului catolic; vezi I. Gheție, *Evoluția normelor literare în tipăriturile ardelenesti de la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în LR, XXII, 1973, nr. 5, p. 451.

⁵ Așa cum este unul dintre cele șase paragrafe, pe care îl cităm *in extenso*: „Unele dintre aceste cuvinte, și altele pe care nu le-am mai exemplificat, ar fi putut, într-adevăr, să fie direct traduse de către popa Duma din presupusul catehism maghiar, unele însă existau, probabil, deja în limba română, împrumutate din maghiară” (PPr, p. CIX) (punctuația aparține editorului).

⁶ De exemplu, autoarea nu face distincția între împrumuturi și calcuri, considerând, în mod eronat, că termeni precum *aldaș*, *aldui*, *vig* etc. sunt calchiați, nu împrumutați din maghiară.

⁷ Vezi I. Mușea, *art. cit.*, p. 630–631.

⁸ Vezi Șt. Pașca, „*Pânea pruncilor* (Bălgrad, 1702)”, în „Dacoromania” X, 1941–1942, p. 327–328.

nediscutate în studiul lui Șt. Pașca, dar care circulau în româna literară a epocii, între care: *alnic* „viclean” (73^v) (PO, ap. DELR, s.v.); *culduș* „cerșetor” (85^v) (AC, v. 2176⁹); *făgădaș* (35^v, 71^v) „promisiune” (PO, ap. TEW, s.v.¹⁰; cf. 1780, ap. MDA, s.v.); *giolgiu* (69^v) (AC, v. 1533, ap. MDA, s.v. *giulgiu*); *hamiș* (57^v) „fals, nesincer” (*Lexicon Marsiglianum*, ap. Tikin², s.v.; cf. 1784, ap. MDA, s.v.); *hohear* (137^v) „călău” (*Lexicon Marsiglianum*, ap. DLRLV, s.v. *hoher*); *notariuș* (86^f) „notar” (1683, SA, 169^v; cf. 1743, ap. MDA, s.v.); *sucă* „datină” (71^f) (AC, v. 4509); *varmeghie* (p. 3) „comitat, ținut” (PO, 10/9, ap. DLR, s.v.) etc.

Câțiva termeni împrumutați din maghiară au cele mai vechi atestări în *Pânea pruncilor*, așa cum a susținut și Șt. Pașca, cu mențiunea că lucrările lexicografice înregistrează atestări mai recente ale acestora¹¹:

siriu (49^v) (< mgh. *szér*) „regiune, parte”: „Că nu-i loc și *siriu* în lume unde aceasta să nu agiungă”.

tăgădaș (4^f) (< mgh. *tagadás*) „negare”: „pre omu-l duce pre *tăgădașul* lui Dumnezeu”¹².

Termenul *niomărgătui* „a împila, a chinui”, pentru care Șt. Pașca propune ca etimon ung. *nyomorgatni*, nu se regăsește în lucrările lexicografice recente. Iată contextul în care este utilizat: „Defăimătorilor, trăgătorilor, prădătorilor și cari pre săracii *niomărgătuiesc*” (51^v).

Pentru o serie de cuvinte împrumutate din maghiară care apar în *Pânea pruncilor*, nediscutate în studiul lui Șt. Pașca, lucrările lexicografice propun, de cele mai multe ori, atestări mult mai recente:

nemișug (< mgh. *nemesseg*) „stare, rang de nemeș”: „Că socotesc că cu a altora *nemișug*, înțelepție și bogătate, a lor să micșurează” (119^v)¹³;

oștie (< mgh. *ostya* < lat. *hostia*¹⁴) „ostie, cuminecătură”: „Sfințitoriu *oști<i>i>*” (102^v)¹⁵; cf. *oșchie* „deplin iaste Hristos în *oșchiia* aceea” (96^f);

ronghioș (< mgh. *rongyos*)¹⁶ „zdrăntăros”: „câți să însoțesc cu diavolul toți-s săraci, *ronghioș*, cu hainele sparte și uscaț ca *așchi<i>i>le*” (152^f)¹⁷.

⁹ Vezi difuzarea termenului, vezi și DLRLV, s.v. *colduș*; cf. MDA, s.v., unde se notează că termenul este atestat în secolul al XIX-lea.

¹⁰ Pentru difuzarea ulterioară a termenului, vezi DLRLV, s.v.

¹¹ Pentru *tuldui* (57^v) (< mgh. *toldani*) „a adăuga, a întregi”, TEW, DLRLV și Tikin³ menționează ca primă atestare *Pânea pruncilor*, în timp ce DLR și MDA fac trimitere chiar la articolul lui Șt. Pașca.

¹² Cf. MDA, s.v., unde cea mai veche atestare ar data din 1918, deși DLRLV, s.v. menționează utilizarea termenului în PPr.

¹³ Cf. DLR, s.v., care notează că cea mai veche atestare a termenului se află într-un document din 1750.

¹⁴ Etimologie propusă în DÎLR, s.v. *oștie*; cf. DLR, MDA, s.v. *ostie*, care propun o etimologie latino-germană.

¹⁵ Variantă fonetică și exemplu preluate din DÎLR, s.v. *oștie*.

¹⁶ Cf. TEW, DLR, MDA, s.v., care notează că cea mai veche atestare a termenului datează din 1918. Termenul nu apare în Tikin³, s.v.

¹⁷ Cu mențiunea că, în ediția citată, Florina Iliș a citit în loc de „uscaț ca *așchi<i>i>le*” „uscaț ca *șailé*”.

De o prezență importantă în cadrul lexicului *Pânii pruncilor* se bucură termenii neologici de origine latină, mulți găsindu-și cele mai vechi atestări chiar în tipăritura bălgrădeană. Dintre aceștia, unii au fost discutați de autorii DÎLR¹⁸: *cardinărie* (< lat. med. *cardinaria* (*cardinalia*)) „rangul de cardinal” (5); *comendatoriu* (< lat. *commendatorius*) „comandant al unei cetăți” (3); *duminecan* (< lat. *dominicanus*, prin apropiere de *duminică*) „dominican” (1^v); *ecjorțișta* (< lat. *exorcista*, cu pronunție maghiară) „exorcist” (103^f); *ieiunium* (< lat. *ieiunium*) „post” (131^f); *indulghinție* (< lat. *indulgentia*) „ștergerea păcatelor, indulgență” (59^f); *limbus* (< lat. *limbus*) „limb” (20^f); *ostiareuș* (< lat. *ostiarus*, cu rostire maghiară) „ușier” (102^v); *șolenitaș* (< lat. *solemnitas*, cu pronunție maghiară) „solemnitate” (97^f); *tonjură* (< lat. *tonsura*, cu rostire maghiarizantă) „tunsoare specifică preoților catolici” (103^f); *țilițiu* (< lat. *cilicium*, cu pronunțare maghiarizantă) „veșmânt monahal de penitență” (137^v).

Lor li se alătură neologisme pentru care dicționarele propun atestări mai recente, precum *simonie* (< lat. *simonia*) „Î[n]trebare]: Spune tot neamul scumpetei. R[ăspuns]: „Întâi tragerea și tăgăduirea dijmei,... a 7-a *simoniia*” (113^f); *stolă* (< lat. *stola*) „veșmânt bisericesc în formă de fâșie, pe care îl poartă pe după gât preoții catolici în timpul ofierii diferitelor slujbe”: „întâi dreapta căsătoriților să leagă cu *stola*” (105^f); *șuperștițio* (< lat. *superstitio*) „superstiție”: „Î[n]trebare]: Ce iaste fermecătoria? R[ăspuns]: ... *șuperștițio*” (146^v).

Pentru anumiți termeni, autorii DÎLR au propus o etimologie multiplă, maghiară-latină. Între aceștia, unii au cele mai vechi atestări chiar în catehismul tipărit la Bălgrad: *character* (92^v); *eminentă* (*eminenție*) (3, 4), *iștrument* (101^f); *lector* (102^v).

Cercetătorii care s-au oprit asupra lexicului *Pânii pruncilor* au atras atenția și asupra numeroaselor derivate prezente în text, cu privire la care Șt. Pașca nota totuși că trebuie apreciate în contextul limbii epocii¹⁹.

Unele dintre ele par a nu fi atestate anterior: *birai* (84^v) „funcția de primar”: „Dară biraiile și procatorii?”²⁰; *porobocesc* „copilăresc, de copil”: „ce nu în vârstă *porobocească*, ce în vârstă întregă” (32^v); *tâlcuitură* „tâlcuire, explicație”: „Mai are vreo *tâlcuitură* de taină duminică?” (73^v)²¹; *rășfrânare* „înfrânare”: „Ce iaste *rășfrânarea* pohtei și curăția?” (117^v)²². Semnalăm și derivatul *viezitoriu* „care dă viață”: „Î[n]trebare]: Că ce să chiamă a fi Duh *viezitoriu*?/ R[ăspuns]: Pentru aceea că viața sufletească dă sufletelor noastre” (26^{f-v}), termen pentru care lucrările lexicografice, pornind de la utilizări din secolul al XX-lea, propun semnificații precum „ființă care viețuiește, vital” (vezi DLR, MDA, s.v. *viezător*).

¹⁸ În unele cazuri, am propus tacit alte lecțiuni și am corectat trimiterele.

¹⁹ Șt. Pașca, *art. cit.*, p. 325.

²⁰ Cf. DA, DELR, s.v., care propun o atestare din 1908.

²¹ Termen nereținut în DLR, s.v.; MDA, s.v.; DLRLV, s.v., Tiktin³, s.v.

²² Pentru acest termen, lucrările lexicografice (DLR, MDA, s.v.) propun o atestare mai recentă, din Beldiman.

Totuși, de cele mai multe ori, astfel de derivate circulau de mult în româna literară a epocii, chiar dacă unele par a nu fi fost utilizate și după veacul al XVIII-lea. Din perspectiva perioadei limitate de difuzare, acești termeni se alătură altor cuvinte din *Pânea pruncilor*, moștenite sau împrumutate, care fie au circulat, la rândul lor, doar în epoca respectivă, fie au fost întrebuințate în acea perioadă cu sensuri specifice.

Derivatul *descumpărătoriu* „mântuitor, izbăvitor, răscumpărător” este atestat în teritoriile de peste munți din secolul al XVI-lea, când apare la Coresi, în *Tâlcul evangheliilor* (vezi DLR, s.v.) și în *Molitvenicul românesc*²³. La începutul veacului al XVIII-lea îl regăsim în *Pânea pruncilor*: „Pentr-aceea că el ni-i roditoriu Dumnezău și purtătoriu de grije, *descumpărătoriu* și sfințitoriu” (68^v). Cuvântul pare a fi circulat, așadar, în zona Banat-Hunedoara-Alba²⁴.

Termenul *meserire* „milă, îndurare” este prezent, în veacul al XVII-lea în *Dictionarium Valachico-Latinum*: „*Meserere*. Misericordia” (AC, v. 2595), dar și în manuscrise realizate în sud-vestul Transilvaniei sau în Crișana (vezi DLRLV, s.v.). Derivatul apare și în tipăritura din 1702: „mila și *meserirea* sânt mai mari decât și mai nalte și decât mărirea păcatelor” (30^v) și va continua să fie utilizat în alte scrieri religioase din zonă (vezi DLRLV, s.v.).

Verbul *nămasti* (*nămesti*, *nămisti*, *nemesti*, *nimesti*) (< scr. *namestiti*) „a (se) pune, a (se) așeza” e reținut în DLR exclusiv grație utilizării sale în *Palia de la Orăștie* (311/9-10). Termenul apare însă și în *Catehismul* tipărit la Alba Iulia în 1648²⁵: „el *nămesti* în mormântul nou al său” (19/22)²⁶, într-un manuscris din vestul Transilvaniei realizat în 1697: „În cer, Domnul locul i-*au nămestit*” (ap. DLRLV, s.v. *nămesti*) și într-un *Catehism* din 1703: „Marsă în ceruri, unde-i *nămestit* preste toate” (*ibid.*). Acestor utilizări trebuie adăugate cele din *Dictionarium Valachico-Latinum*: „*Nămestesc*. Compono” (AC, v. 2845), dintr-un manuscris redactat în sudul Bihorului în 1679–1699 după un text din Banat-Hunedoara: „mă *nemestiră* iarăș pre împărăție” (ms. BAR 130, f. 295^{r27}), „pre cuvinteale mele inima ta *nimesteaște*” (*ibid.*, f. 321^{r28}), și din *Pânea pruncilor*: „Î[n]trebare]: Că ce

²³ O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II. *Secolul al XVI-lea*, ediție îngrijită de J. Byck, București, Editura Științifică, 1961, p. 213.

²⁴ Pentru o sinteză a discuțiilor privind localizarea *Tâlcului evangheliilor* și pentru argumentele în favoarea opiniei conform căreia acesta avea la bază un text din zona Banat-Hunedoara, vezi I. Gheție, Al. Mareș, *Diaconul Coresi și izbânda scrisului în limba română*, București, Minerva, 1994, p. 104–106.

²⁵ Pentru acest catehism, vezi E. Pavel, *op. cit.*, p. 60–63, cu bibliografie.

²⁶ Exemplu preluat din *ibidem*, p. 311.

²⁷ Vezi Cristina-Ioana Dima, *O traducere inedită a Vechiului Testament din secolul al XVI-lea*. Studiu filologic, studiu lingvistic, ediție și glosar, București, Editura Universității din București, 2009, p. 157.

²⁸ *Ibidem*, p. 202.

au voit în iasle *să să nămastască?*” (15^v). Toate aceste utilizări arată că termenul, utilizat în zona Banat-Hunedoara în secolele al XVI-lea – al XVII-lea, își extinde difuzarea de la sfârșitul veacului al XVII-lea, fiind folosit și în Alba și Bihor.

Termenul *păcură* are semnificația „iad”: „Î[n]trebare]: Ce iaste a cincea mlădiță a credeului?/ R[ăspuns]: Coborî spre *păcure* și a treia zi învie din moarte. Î[n]trebare]: În ce chip înțelegi au coborât pre *păcure*?” (19^v-20^r). Cuvântul circula cu acest sens din secolul al XVII-lea: „Iezus Christus... muri, îngropă-se, pogorî pre *păcură*” (*Catehism*, 1648, ap. Tiktin³, s.v.); „*păcură*. Infernus” (AC, v. 3158); „Pre ei să-i păgubească în *păcură*” (ms. BAR 4642, f. 78^r, ap. DLRLV, s.v. *păcură*).

Derivatul *păgubitură* „moarte, osândă” apare la Coresi (*Molitvenic*, ap. Tiktin³), fiind atestat la mijlocului secolului al XVII-lea în *Noul Testament* (188^r/9, ap. DLR, s.v.) și în *Dictionarium Valachico-Latinum*: „*Păgubitură*. Damnatio” (AC, v. 3142), pentru ca ulterior să apară în *Sicriul de aur* (144^r). La începutul veacului al XVIII-lea este întrebuințat în *Pânea pruncilor*: „Î[n]trebare]: Până la moarte greșăsc unii ca aceia? R[ăspuns]: Foarte tare până la moarte cu *păgubitură* mai vârtos după dojană” (68^v). În 1706, termenul circula și în Crișana (vezi DLRLV, s.v.).

Postverbalul *prindere* este utilizat cu o semnificație nereținută în dicționare (vezi DLR, s.v.; DLRLV, s.v.; MDA, s.v.), aceea de „concepere”: „Î[n]trebare]: Fost-au totdeauna acel dar în Preacista? R[ăspuns]: Fost-au din *prinderea* ei, măcară c-au crescut întru ea întruparea cuvântului” (PPr, 55^v). Se cuvine menționat că verbul pe baza căruia este format, *prinde*, este înregistrat cu semnificația „a rămâne însărcinată” începând din secolul al XVI-lea, când e utilizat cu acest sens în *Palia de la Orăștie* (182/12, ap. DLR, s.v.).

Răie, derivat din *rău*, nereținut în DLR sau MDA, este folosit cu sensul de „răutate”: „în toată bucuria și *răiia* vom viia până vom putea viia” (37^v), „s-au îndărăptnicit în *răiie*” (50^v). Fusesse utilizat și în *Palia de la Orăștie* (27/15²⁹).

Rătăcitură „greșală, erezie” este folosit în repetate rânduri în *Pânea pruncilor*: „beseareca noastră cea călcată de multe *rătăcitură*” (4); „Î[n]trebare]: Cum lipsește credința a fi de tare? R[ăspuns]: Așa lipsește de tare a fi credinții, cât toată sfada și *rătăcitură* să încuie afară” (3^r). Termenul era utilizat în româna literară încă din secolul al XVI-lea, când apare în *Apostolul coresian* (489/17; ap. DLR, s.v.), fiind intens folosit și în secolul al XVII-lea, în *Noul Testament* (256^v/8, ap. DLR, s.v.), în *Dictionarium Valachico-Latinum* (AC, v. 3756) și în *Sicriul de aur* (38^v, ap. DLRLV, s.v.).

Cuvântul *roditură* este întrebuințat cu sensul de „geneză”: „Î[n]trebare]: Mai are vro tâlcuitură de taină dumineca? R[ăspuns]: Mai are. Î[n]trebare]: Ce-i aceea? R[ăspuns]: Aceasta că zua *roditurii* dintâi au fost, Domnul încă atuncea au născut, Rusaliile încă atuncea în acea zi au fost și, precum unii zic, și mulți țin că giudecata

²⁹ Vezi O. Densusianu, *op. cit.*, p. 209; Tiktin³, s.v..

au zua giudețului într-o duminică va fi” (73^v). Cu aceeași semnificație fusese utilizat și în *Palia de la Orăștie* (12/4; ap. DLR, s.v.)³⁰. În *Pânea pruncilor*, același termen este folosit și cu sensul de „naștere”: „Î[n]trebare]: Că ce să numeaște Dumnezeu a fi tatăl nostru? R[ăspuns]: Pentru *roditura* lui, pentru răscumpărare, pentru sfințenie/ și pentru ispășenie” (42^v-43^r).

Germanismul *șt(i)uc* „bucată”, atestat în *Palia de la Orăștie* (276/22, ap. MDA, s.v.) și într-o scriere a dascălului Costea din Șcheii Brașovului (vezi DLR, s.v.)³¹, este prezent, sub forma *știuc*, și în tipăritura bălgrădeană: „ceale cinci *știucuri* de tămâie într-însa pusă însămnează ceale cinci / rane” (136^{r-v}).

Derivatul *temătură* „teamă, spaimă” era folosit încă din secolele al XVI-lea – al XVII-lea în zonele Banat-Hunedoara-Alba, fiind prezent în *Palia de la Orăștie* (120/4, ap. DLR, s.v.), în *Dictionarium Valachico-Latinum* (AC, v. 4607, ap. DLR, s.v.), *Sicriul de aur* (71^v, ap. DLRLV, s.v.). La începutul secolului următor, îl regăsim în *Pânea pruncilor*: „totdeauna va avea omul numai de va duce în vig *temătura* lui” (31^v).

Trăsură este prezent cu sensul de „furt, pradă” în tipăritura bălgrădeană: „Î[n]trebare]: Că ce zici pâinea noastră? R[ăspuns]: Pentru aceea că ni-o dă după munca noastră cea dreaptă, nu prin prade și *trăsuri* o facem a noastră, că aceasta nu-i a noastră” (47^r). Cu o semnificație similară este utilizat un alt derivat al verbului *trage*, *tragere*: „a șasa *tragerea* simibriei birșilor și lucrătorilor pe zi” (113^r).

Revenind la ediția întocmită de Florina Ilis, se cuvine să mai facem următoarele observații. Autoarea ignoră norme de bază ale editării textelor vechi. În primul rând, nu știe că o ediție nu trebuie să reproducă grafia textului, ceea ce lasă loc unor erori de gravitate diferită. Pe de o parte, textul său cuprinde greșeli flagrante de ortografie: „întraltul nu să află” (28^v) î.l.d. „într-altul nu să află”; „are putere rugăciunea *anturna* acele?” (40^r) î.l.d. „are putere rugăciunea *a-nturna* acele?” „Să cinstești pe *tatătău* și pe *mumăta*, de *ții* voia să ai zile lungi pre pământ” (75^v) î.l.d. „Să cinstești pe *tată-tău* și pe *mumă-ta*, de *ți-i* voia să ai zile lungi pre pământ”. Pe de altă parte, în textul său, derivatele, mai ales cele cu prefixul *ne-*, sunt frecvent despărțite: „*ne văzută*” (27^v) î.l.d. „*nevăzută*”; „*Ne învățașilor*” (69^v) î.l.d. „*Neînvățașilor*”. În sfârșit, autoarea nu știe că nu trebuie scrise de două ori cuvintele sau fragmentele de cuvinte repetate la sfârșitul unei pagini verso și la începutul paginii recto succesive, numite „custode” sau „reclamă”, al căror rol era de a marca succesiunea foilor: „vom avea în *minte/ minte* păcatele noastre” (127^{r-v}) î.l.d. „vom avea în / *minte* păcatele noastre”; „au venit spre *luminarea // narea*”

³⁰ Pentru utilizarea termenului cu sensul de „jertfă” în în *Biblia* de la București (61¹/16), vezi DLR, s.v.

³¹ Al. Mareș a demonstrat că termenul nu apare, sub forma *stuchi*, în *Bucoavna* tipărită în 1699 la Alba Iulia, fiind vorba de o lecțiune greșită a editorului; vezi Al. Mareș, *Note filologice*, în LR, XLVI, 1997, nr. 1–3, p. 139.

întunecelor” (15^v–16^f) î.l.d. „au venit spre *lumi//narea* întunecelor” etc. În ceea ce privește interpretarea grafiei chirilice, în mod constant și nejustificat, în opinia noastră, autoarea consideră că paiericul trebuie interpretat drept *-u*.

Semnalăm și o serie de lecțiuni greșite, altele decât cele deja menționate: „i-au dat unu *bântu* de trestie în mână ca unu *bânt* de crăie” (17^v) î.l.d. „i-au dat un *bât* de trestie în mână ca un *bât* de crăie”; „Slobodu-i prin ciure au *sînt* a vrăji pentru ca pentru să să afle furul?” (69^f) î.l.d. „Slobodu-i prin ciure au *sâte* a vrăji pentru ca pentru să să afle furul?”; „Ioanu cu *postul* de aur” (131^v) î.l.d. „Ioan cu *rostul* de aur”; „Domnii cei mari și neameșii sugușă *obații*” (113^f) î.l.d. „Domnii cei mari și neameșii sugușă *obagi*”; „în *tresăciune / ne*, creade-va în tatăl, și în fiiul și în duhulu sfântu și pohteaste a să boteza (94^v–95^f) î.l.d. „*întrebăciune / creade-va în Tatăl și în Fiiul și în Duhul Sfântu și pohteaste a să boteza (94^v–95^f)*; „Î.: Ce facere de bine să împotriveaste cu lăcomia? R.: *Trezbiia* și mâncarea cu samă” (123^v) î.l.d. „Î[ntrebare]: Ce facere de bine să împotriveaste cu lăcomia? R[ăspuns]: *Trezviia* și mâncarea cu samă” (123^v).

În concluzie, din punct de vedere lexical, *Pânea pruncilor* reprezintă un text important al limbii literare din epoca veche nu doar din perspectiva neologismelor care par a-și găsi aici prima atestare. Ultima tipăritură bălgrădeană pare a fi cu atât mai importantă cu cât, prin elementele sale lexicale, ea se înscrie într-o lungă tradiție literară, în care influența maghiară este secundată de o din ce în ce mai pregnantă influență latină savantă și în cadrul căreia se poate circumscrie un nucleu de termeni, eventual derivați, care se regăsesc constant în cele mai importante producții literare realizate în Banat-Hunedoara din secolul al XVI-lea. Prestigiul unora, în special al *Paliei de la Orăștie*, dublat de prestigiul oficinei bălgrădene face ca aceștia să fie utilizați constant și să apară la sfârșitul veacului al XVII-lea în regiuni limitrofe precum sudul Crișanei. Rămâne ca studii ulterioare să stabilească dacă astfel de termeni, folosiți din secolul al XVI-lea până la începutul veacului al XVIII-lea în Banat și sud-vestul Transilvaniei, au mai rămas în uzul literar, eventual dincolo de regiunile unde s-au consacrat. Cert este însă că, la nivel lingvistic, ediția discutată nu a adus nimic nou cercetărilor despre *Pânea pruncilor* și, prin neajunsurile sale, a făcut un deserviciu filologiei românești.

SIGLE

- AC, *Dictionarium Valachico-Latinum. Primul dicționar al limbii române*. Studiu introductiv, ediție, indici și glosar de Gh. Chivu, București, Editura Academiei Române, 2008.
 DELR, *Dicționarul etimologic al limbii române (DELR)*, vol. I, A–B, București, Editura Academiei Române, 2011.
 DÎLR, Gh. Chivu, Emanuela Buză, Alexandra Roman Moraru, *Dicționarul împrumuturilor latino-romance în limba română veche (1421–1760)*, București, Editura Științifică, 1992.

- DLR, *Dicționarul limbii române (DLR)* serie nouă, București, Editura Academiei Române, 1965 sq.
- DLRLV, Mariana Costinescu, Magdalena Georgescu, Florentina Zgraon, *Dicționarul limbii române literare vechi (1640–1780). Termeni regionali*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987.
- MDA, M. Sala, I. Dănăilă (red. responsabil), *Micul dicționar academic*, 4 vol., București, Univers Enciclopedic, 2001–2003.
- PO, *Palia de la Orăștie. 1581–1582*, ediție de Viorica Pamfil, București, Editura Academiei, 1968.
- PPr, *Pânea pruncilor sau Învățătura credinții creștinești, strânsă în mică sumă*, ediție îngrijită de Florina Ilis, studiu istoric de Ovidiu Ghitta, studiu filologic de Florina Ilis, Cluj-Napoca, Argonaut, 2008.
- SA, Ioan Zoba din Vinț, *Sicriul de aur*, ediție îngrijită și studiu introductiv de A. Goția, București, Minerva, 1984.
- TEW, L. Tamás, *Etymologisch-historisches Wörterbuch der Ungarischen Elemente im Rumänischen*, Budapest, Kiadó Akadémiai, 1966.
- Tiktin², H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 2 überarbeitete und ergänzte Auflage von P. Miron, Wiesbaden, O. Harassowitz, 1985–1989.
- Tiktin³, H. Tiktin, *Rumänisch-deutsches Wörterbuch*, 3 überarbeitete und ergänzte Auflage von P. Miron und Elsa Lüder, Band III, P–Z, 2005, Clusium, Cluj-Napoca.

CONSIDÉRATIONS SUR LE LEXIQUE DU CATÉCHISME *PÂNEA PRUNCILOR*
ET SUR LES FAIBLESSES D'UNE ÉDITION RÉCENTE

(Résumé)

L'étude porte sur le catéchisme catholique *Pânea pruncilor*, paru en 1702, le dernier ouvrage publié dans l'imprimerie d'Alba Iulia. L'auteure montre que l'édition récente de l'ouvrage est incomplète et défectueuse, et analyse le lexique du catéchisme du point de vue de sa relation avec le lexique littéraire, éventuellement régional, de l'époque. On analyse des emprunts faits à l'hongrois ou au latin et des dérivés, afin d'établir s'ils étaient des termes couramment utilisés dans la langue des XVIe – XVIIIe siècles ou des mots employés pour la première fois dans cet ouvrage.

Cuvinte-cheie: lexic, *Pânea pruncilor*, tipografia din Alba-Iulia, catehism, neologisme, ediție critică.

Mots-clés: lexique, *Pânea pruncilor*, imprimerie d'Alba-Iulia, catéchisme, néologismes, édition critique.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
București, Calea 13 Septembrie nr. 13*